

УДК 327(574:5-11)

DOI: 10.24144/2078-1431.2026.1(36).115–135

*Іван Циганок,**аспірант кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

БАГАТОВЕКТОРНА ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА КАЗАХСТАНУ ЯК СТРАТЕГІЯ БАЛАНСУВАННЯ СЕРЕДНЬОЇ ДЕРЖАВИ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті досліджено структурні чинники формування багатовекторної зовнішньої політики Республіки Казахстан як стратегії балансування середньої держави у сучасній міжнародній системі. Проаналізовано вплив геополітичних, геоекономічних, інституційних, демографічних і безпекових передумов на становлення зовнішньополітичного курсу держави після розпаду СРСР. Показано, що географічне положення Казахстану між Росією та Китаєм, значний ресурсний потенціал, залежність від транзитної інфраструктури, етнодемографічні особливості населення та військово-стратегічна спадщина СРСР стали ключовими чинниками формування багатовекторної дипломатії.

У теоретичному вимірі багатовекторність інтерпретується як стратегія зовнішньополітичного балансування між різними центрами сили, що відповідає концепціям балансування, хеджування та «м'якого балансування» у сучасній теорії міжнародних відносин. Узагальнення казахстанського досвіду дозволило визначити основні групи структурних чинників багатовекторної політики та сформулювати висновки щодо можливостей використання окремих елементів цієї моделі у формуванні зовнішньополітичної стратегії України.

Ключові слова: багатовекторна зовнішня політика, Казахстан, Україна, середні держави, геополітичні чинники, зовнішньополітичне балансування, Центральна Азія, міжнародні відносини.

The article examines the structural factors shaping the multi-vector foreign policy of the Republic of Kazakhstan as a strategy of balancing by a middle power in the contemporary international system. It analyzes the influence of geopolitical, geo-economic, institutional, demographic, and security factors on the formation of the country's foreign policy after the collapse of the USSR. The study demonstrates that Kazakhstan's geographical position between Russia and China, its significant resource potential, dependence on transit infrastructure, ethno-demographic characteristics of the population, and the military-strategic legacy of the Soviet Union became key drivers of the country's multi-vector foreign policy.

In theoretical terms, multi-vector foreign policy is interpreted as a strategy of foreign policy balancing between different centers of power, corresponding to the concepts of balancing, hedging, and soft balancing in contemporary international relations theory. The generalization of Kazakhstan's experience makes it possible to identify the main groups of structural factors behind its multi-vector policy and to formulate conclusions

regarding the potential use of certain elements of this model in shaping Ukraine's foreign policy strategy.

Keywords: *multi-vector foreign policy, Kazakhstan, Ukraine, middle powers, geopolitical factors, foreign policy balancing, Central Asia, international relations.*

Постановка проблеми. Після розпаду СРСР держави Центральної Азії (ЦА) опинилися в умовах трансформації регіонального та глобального геополітичного середовища, що супроводжувалося посиленням конкуренції між провідними центрами сили. За цих обставин нові незалежні держави були змушені виробляти зовнішньополітичні підходи, здатні забезпечити політичну стабільність, економічний розвиток і національну безпеку.

Однією з таких стратегій стала концепція багатовекторності, найбільш послідовно реалізована у зовнішній політиці Казахстану. Вона передбачає підтримання збалансованих відносин із різними міжнародними акторами та уникнення односторонньої зовнішньополітичної залежності.

Водночас у науковій літературі недостатньо систематизовано структурні чинники, що зумовили становлення цієї зовнішньополітичної стратегії. У зв'язку з цим актуальним є аналіз геополітичних, економічних, інституційних, демографічних і безпекових передумов формування багатовекторної зовнішньої політики Казахстану в геополітичному просторі ЦА.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика зовнішньої політики Казахстану та держав ЦА знайшла відображення у працях українських дослідників, які аналізують геополітичні, безпекові та інтеграційні аспекти розвитку регіону. Зокрема, А. Трушай та Л. Грицик [11; 4] досліджують особливості зовнішньополітичного курсу Казахстану, звертаючи увагу на його прагнення до підтримання збалансованих відносин із провідними міжнародними акторами.

Окремий напрям становлять дослідження міжнародної взаємодії та інтеграційних процесів у ЦА. У працях Н. О. Микитчук [8] і Н. М. Микитчук [7] розглядається співробітництво держав регіону з країнами Близького Сходу, а також їхня участь у міжнародних організаціях та регіональних інтеграційних об'єднаннях. Геополітичні та безпекові аспекти розвитку регіону висвітлено у дослідженнях Є. Бевзюка та О. Котляр [2], а також в аналітичних матеріалах Національного інституту стратегічних досліджень [1].

Питання двосторонніх відносин і міжнародної співпраці Казахстану розглядаються у працях П. Токаря [12] та М. Ковальчука [5], тоді як Б. Голяннич [3] аналізує сучасні тенденції взаємодії Китаю з державами ЦА. Водночас наявні дослідження здебільшого зосереджені на окремих аспектах зовнішньої політики держав регіону, тоді як структурні чинники формування багатовекторної зовнішньої політики Казахстану залишаються недостатньо систематизованими, що зумовлює актуальність даного дослідження.

Метою статті є виявлення та систематизація структурних чинників формування багатовекторної зовнішньої політики Республіки Казахстан і

визначення їхньої ролі у формуванні моделі зовнішньополітичного балансування держави в геополітичному просторі ЦА.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

- проаналізувати геополітичні та геоекономічні передумови зовнішньої політики Казахстану;
- визначити роль інституційних, демографічних і безпекових чинників у формуванні багатовекторної стратегії;
- систематизувати структурні фактори становлення багатовекторної зовнішньої політики Казахстану.

Методологія дослідження. У теоретичному вимірі багатовекторність може розглядатися як стратегія зовнішньополітичного балансування малих і середніх держав між кількома центрами сили. У сучасній теорії міжнародних відносин подібні моделі пояснюються через концепції балансування (*balancing*) (К. Волтц, С. Волт), політики хеджування (*hedging*) (Е. Го, Д. Канг) та «м'якого балансування» (*soft balancing*) (Т. В. Пол, Р. Пейп), що використовуються державами для мінімізації залежності від одного зовнішнього актора та збереження стратегічної автономії. У цьому дослідженні зазначений теоретичний підхід, який застосовується для аналізу зовнішньополітичної поведінки Казахстану та інтерпретації структурних чинників формування його багатовекторної стратегії в умовах конкуренції між провідними центрами сили в ЦА.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні оцінювати зовнішньополітичні стратегії пострадянських держав ЦА суттєво простіше, адже минуло понад тридцять років їхнього незалежного розвитку. Аналіз цього періоду, позначеного складними політичними рішеннями та трансформаціями міжнародного середовища, дає змогу простежити не лише еволюцію їхніх зовнішньополітичних орієнтацій, а й оцінити результати реалізації обраних стратегічних моделей.

У цьому контексті особливого значення набуває концепція «багатовекторності», яка стала основою зовнішньої політики низки пострадянських держав ЦА (Казахстану, Узбекистану, Киргизстану та Таджикистану) і тривалий час розглядалася як оптимальна стратегія балансування між провідними центрами сили сучасної міжнародної системи. Однак практична реалізація цієї моделі часто супроводжувалася суперечностями, оскільки деклароване балансування нерідко трансформувалося у фактичну орієнтацію на одного з ключових зовнішніх акторів.

У такій ситуації постає питання про реальний зміст і практичні форми реалізації цієї стратегії в державах регіону. У цьому зв'язку варто зазначити, що цю модель у різних формах використовували майже всі держави ЦА, проте найбільш послідовного теоретичного оформлення та практичного втілення вона набула саме в Казахстані.

Вибір Казахстаном багатовекторності як основи зовнішньополітичної стратегії був зумовлений низкою об'єктивних геополітичних, економічних і безпекових чинників. Насамперед у геополітичному вимірі площа республіки становить 2,7 млн кв. км, що робить її дев'ятою за розмірами державою світу та визначає значний геостратегічний потенціал країни.

Загальна протяжність державних кордонів республіки становить близько 13 тис. км, що створює додаткові виклики для забезпечення безпеки та контролю прикордонного простору.

По-перше. Географічне положення держави в центрі Євразійського континенту зумовлює необхідність підтримання збалансованих відносин із провідними державами регіону. Зокрема, Казахстан розташований між двома великими державами — Росією та Китаєм, причому саме з Росією він має найдовший сухопутний кордон у світі, протяжність якого перевищує 7500 км, тоді як довжина кордону з КНР становить близько 1780 км.

Друге. Напружена соціально-політична ситуація в сусідніх державах ЦА також посилювала нестабільність у регіоні та формувала складне безпекове середовище для Казахстану. Так, у Киргизстані ще у 1990 р. стався міжетнічний конфлікт у місті Ош між киргизами та узбеками, а в першій половині 1990-х рр. країна переживала економічну кризу та слабкість державних інституцій. В Узбекистані у 1991–1995 рр. посилювалася авторитарна влада президента Іслама Карімова, що супроводжувалося придушенням ісламських і опозиційних рухів та зростанням ризиків політичної радикалізації. Додатковим фактором регіональної нестабільності стала громадянська війна в Таджикистані (1992–1997 рр.), яка призвела до загибелі приблизно 50–100 тис. осіб і появи близько 1 млн біженців та внутрішньо переміщених осіб [19]. У Туркменістані масштабних конфліктів не виникло, однак відбувалася швидка авторитарна консолідація влади президента Сапармурата Ніязова, а у 1995 р. держава закріпила міжнародно-правовий статус постійного нейтралітету. За таких умов нестабільність у сусідніх державах ЦА формувала для Казахстану складне геополітичне середовище та спонукала його керівництво проводити обережну і збалансовану зовнішню політику, спрямовану на підтримання стабільних відносин із різними центрами сили, що відповідало логіці формування багатовекторної зовнішньої стратегії.

Третє. Одним із чинників формування багатовекторної зовнішньої політики Казахстану з акцентом на поглиблену співпрацю з Росією був транзитно-енергетичний вимір функціонування казахстанської газотранспортної системи. Після розпаду СРСР основні маршрути транспортування нафти і газу з країн ЦА залишалися інтегрованими у радянську трубопровідну систему, що зумовлювало збереження їхньої залежності від російської транзитної інфраструктури. Кінцеві експортні маршрути проходили через територію Росії та перебували під контролем її трубопровідної мережі.

У 1990-х роках понад 80–90% експорту казахстанської нафти здійснювалося через російську систему магістральних нафтопроводів, що фактично надавало Росії ключову роль у транзиті енергоресурсів Казахстану на світові ринки [17, р.80-82]. Зокрема, важливе місце у системі експорту займав нафтопровід Атирау — Самара, який забезпечував транспортування казахстанської нафти до російської трубопровідної мережі та подальший її вихід на зовнішні ринки. У 1994 р. обсяг експорту казахстанської нафти становив приблизно 190 тис. барелів на добу, тоді як у 2002 р. він зріс до

720 тис. барелів на добу, причому основна частина цих поставок транспортувалася саме через російські трубопровідні маршрути [25, р.11].

Важливу роль у системі експорту казахстанської нафти відігравав також Каспійський трубопровідний консорціум (Caspian Pipeline Consortium, CPC), який транспортував нафту з родовища Тенгіз до порту Новоросійськ на Чорному морі через територію Росії [15]. Подальша модернізація трубопровідної інфраструктури не лише розширила транзитні можливості цього напрямку, але й зберегла структурну залежність Казахстану від російських експортних маршрутів. Зокрема, після модернізації у 2017 р. пропускна здатність нафтопроводу Атирау — Самара була суттєво збільшена. Аналогічна залежність спостерігалася й у газовому секторі: значна частина експорту природного газу з Казахстану та інших держав ЦА транспортувалася через систему магістральних газопроводів «Central Asia — Center» [35], яка перебувала під контролем російської газотранспортної інфраструктури.

Саме ця структурна залежність від російської транзитної системи стала одним із ключових чинників формування багатовекторної зовнішньої політики Казахстану, спрямованої на поєднання співпраці з Росією з поступовим пошуком альтернативних енергетичних і транспортних напрямів.

Четверте. Непростою залишалася геополітична ситуація на Каспійському напрямку. Вихід Казахстану до Каспійського моря відкривав можливості для взаємодії з державами Південного Кавказу та Близького Сходу, зокрема з Азербайджаном та Іраном — важливим регіональним актором і одним із ключових центрів шіїтського ісламського світу. Водночас Каспійський регіон сформувався як один із важливих енергетичних вузлів Євразії, де зосереджені значні запаси нафти й природного газу. За оцінками експертів, у Каспійському басейні міститься близько 48 млрд барелів нафти та понад 8 трлн куб. м природного газу, що зумовлює підвищену увагу до регіону з боку провідних світових держав і транснаціональних енергетичних компаній. У цих умовах Каспійський напрямок набував для Казахстану не лише економічного, а й стратегічного значення, оскільки відкривав можливості диверсифікації зовнішніх зв'язків і формування багатовекторної зовнішньої політики шляхом поєднання співпраці з Росією, країнами Заходу, державами Кавказу та Близького Сходу [36].

П'яте. Важливим чинником формування зовнішньополітичної стратегії Казахстану стала наявність значних природних ресурсів, що підвищує його геоекономічну вагу та водночас створює додаткові геополітичні виклики. Країна володіє значними запасами енергетичних і стратегічних ресурсів, зокрема близько 3% світових запасів нафти, приблизно 3–4 трлн куб. м [37] природного газу та близько 15% світових запасів урану. Казахстан є найбільшим у світі виробником урану, забезпечуючи близько 40% світового видобутку [38], що надає йому важливе місце у системі глобальної енергетичної безпеки. Крім того, на території країни розташовані одні з найбільших родовищ нафти і газу в Євразії — зокрема Тенгіз, Кашаган і Карачаганак, розробка яких здійснюється за участю великих міжнародних енергетичних компаній. За таких умов ресурсний потенціал республіки

перетворюється на важливий геополітичний фактор, оскільки посилює інтерес до країни з боку провідних світових держав і транснаціональних корпорацій та стимулює керівництво республіки проводити багатовекторну зовнішню політику, спрямовану на балансування між різними центрами сили.

Шосте. Одним із чинників багатовекторної зовнішньої політики Казахстану виступали демографічна структура населення та його територіальна розосередженість. На початку 1990-х років населення Казахстану становило близько 17 млн осіб і характеризувалося значною етнічною строкатістю. За даними перепису 1989 р., казахи становили близько 39–40% населення, тоді як росіяни — приблизно 37% [24].

Така етнодемографічна конфігурація, поєднана з великою часткою російськомовного населення у північних і північно-східних регіонах країни — зокрема у Північно-Казахстанській, Костанайській, Павлодарській, Акмолинській та Східноказахстанській областях створювала потенційні політичні й безпекові ризики, особливо у контексті відносин із Росією. Зокрема, у Північно-Казахстанській області росіяни становили близько 62% населення [31], що робило етнополітичний баланс у прикордонних регіонах особливо чутливим для молодшої держави.

За таких умов етнодемографічні особливості держави об'єктивно спонукали керівництво Казахстану до проведення обережної та збалансованої зовнішньої політики, спрямованої на підтримання стабільних відносин із різними центрами сили. Саме тому демографічний фактор також виступав одним із елементів, що сприяли формуванню багатовекторної зовнішньополітичної стратегії Казахстану.

Сьоме. Одним із чинників багатовекторної зовнішньої політики Казахстану стали економічні зв'язки, сформовані в радянський період. Економіка республіки була тісно інтегрована у загальносоюзну виробничу систему та міжреспубліканські господарські ланцюги. Наприкінці існування СРСР 88,7% зовнішньоторговельних операцій Казахстану припадало на торгівлю з іншими союзними республіками, що свідчило про високий рівень її інтеграції в загальносоюзний економічний простір [20, р. 145].

Особливе значення в цій системі мали галузі важкої промисловості. Однією з найбільш інтегрованих була чорна металургія, провідним підприємством якої став Карагандинський металургійний комбінат у Теміртау. Введення у 1960 р. першої доменної печі започаткувало формування повного металургійного циклу в Казахстані, а підприємство перетворилося на один із найбільших металургійних центрів ЦА та постачальника продукції для радянського машинобудування. Вагомим елементом металургійного комплексу був також Жезказганський гірничо-металургійний комбінат, який виробляв мідь і постачав її на підприємства електротехнічної та оборонної промисловості Росії. Така виробнича кооперація свідчала про глибоку інтегрованість промисловості Казахстану у загальносоюзні економічні зв'язки [33].

Не менш значущою галуззю була вугільна промисловість. Екібастузький вугільний басейн став одним із ключових центрів видобутку енерге-

тичного вугілля в СРСР, забезпечуючи паливом електростанції Казахстану та Сибіру й формуючи основу енергетичного комплексу північних регіонів республіки.

Інтегрованим у загальносоюзну виробничу систему залишався і машинобудівний сектор. Зокрема, Усть-Каменогорський титано-магнієвий комбінат виробляв близько 40% стратегічних матеріалів для радянської авіаційної та оборонної промисловості. До цієї системи також входили Петропавловський і Алматинський заводи важкого машинобудування, продукція яких використовувалася в авіаційній, ракетній та енергетичній галузях [18].

Восьме. Однією з важливих передумов формування багатовекторної зовнішньої політики Казахстану стала історично сформована інституційна та культурно-освітня інтегрованість країни до російського імперського, а згодом радянського простору. Упродовж тривалого періоду модернізаційні процеси у казахському суспільстві відбувалися переважно в межах російської державної та культурної системи. Ще на початку ХХ ст. рівень грамотності серед казахського населення залишався надзвичайно низьким, що істотно обмежувало можливості формування власних інтелектуальних еліт. Як зазначають казахстанські дослідниці А. Минбаєва та В. Погосян, система освіти в регіоні до радянського періоду залишалася слабо розвиненою, а масштабні програми ліквідації неписьменності розпочалися лише у 1920–1930-х роках. За таких умов становлення національних кадрів відбувалося насамперед через освітні та наукові інституції Російської імперії, а згодом Радянського Союзу [27, р.144-145].

У радянський період становлення казахстанської інтелігенції набуло системного характеру. Розвиток вищої освіти здійснювався в межах єдиної союзної освітньої моделі, яка передбачала підготовку значної частини фахівців у провідних наукових центрах СРСР — передусім у Москві та Ленінграді. Водночас у самій республіці відбувалося поступове розширення мережі вищих навчальних закладів. Якщо на початку 1940-х років діяло близько 20 вищих навчальних закладів, то у середині 1980-х років їх кількість зросла до 55, тоді як мережа середніх спеціалізованих навчальних закладів налічувала 246 установ. У цих закладах здійснювалася підготовка фахівців майже за 200 спеціальностями [26].

Важливим елементом інституціоналізації наукового середовища стала Академія наук Казахської РСР, заснована у 1946 р., яка об'єднувала десятки науково-дослідних інститутів і функціонувала як складова загальносоюзної академічної системи. На етапі становлення основними джерелами наукових кадрів та академічних традицій виступали російськомовні наукові центри СРСР, що на багато років визначило мовні та інституційні засади розвитку науки в республіці.

Важливим чинником інтеграції Казахстану з російським простором була демографічна структура населення. За даними Всесоюзного перепису 1989 р., росіяни становили майже третину населення країни, формуючи значний російськомовний соціокультурний простір, у межах якого система науки, освіти та державного управління функціонувала як частина

ширшого радянського академічного середовища, де російська мова виконувала роль основного інструменту наукової комунікації [24].

Таким чином, інтегрованість Казахстану до радянського простору проявлялася в освітньо-інституційному, науково-академічному та демографічному вимірах, що забезпечували збереження тісних соціокультурних зв'язків із російським середовищем. Після здобуття незалежності у 1991 р. ці зв'язки й надалі впливали на зовнішньополітичну орієнтацію країни, тому поряд із пошуком нових партнерів Казахстан зберігав активну співпрацю з Росією як один із чинників формування багатовекторної зовнішньої політики.

Дев'яте. Однією з важливих передумов формування багатовекторної зовнішньої політики Казахстану стала інституційна спадковість політичної еліти, сформованої в радянській системі. Казахстанська еліта формувалася в межах єдиної партійно-державної структури КПРС і значною мірою зберігала ідейні та інституційні рудименти марксистсько-ленінської політичної культури. Характерним прикладом цього є постать першого президента незалежного Казахстану Н. Назарбаєва — вихідця з радянської партійної номенклатури. У 1990 р. він став президентом Казахської РСР, а після проголошення незалежності у 1991 р. очолив нову державу і визначав її політичний курс майже три десятиліття (1991–2019). Значна частина керівників органів влади республіки початку 1990-х років також походила з партійно-державного апарату, тоді як Компартія Казахстану наприкінці радянського періоду налічувала близько 800 тис. членів [16]. Така кадрова спадковість сприяла збереженню усталених управлінських практик і зв'язків із російським політичним та економічним середовищем, що зумовило формування багатовекторної зовнішньої політики в умовах асиметричної залежності від російського геополітичного простору.

Десяте. Важливою передумовою формування багатовекторної зовнішньої політики Казахстану стала ядерна спадщина СРСР. Після розпаду Радянського Союзу Казахстан успадкував значний ядерний арсенал, що об'єктивно перетворило питання контролю над цією зброєю на важливий елемент його зовнішньополітичної стратегії.

У 1991 р. на території республіки розміщувалося близько 1 410 стратегічних ядерних боеголовок, 104 міжконтинентальні балістичні ракети SS-18, а також 40 стратегічних бомбардувальників Ту-95МС, оснащених ядерними крилатими ракетами. За оцінками дослідників, на цих бомбардувальниках було розміщено близько 370 ядерних крилатих ракет, що суттєво посилювало стратегічний потенціал ядерних сил, дислокованих на території Казахстану [22]. За масштабами цей арсенал робив Казахстан власником четвертого за величиною ядерного потенціалу у світі після США, Росії та Китаю. Крім того, на території країни функціонував Семіпалатинський ядерний полігон, де у 1949–1989 рр. було проведено 456 ядерних випробувань [30].

Наявність такого військово-стратегічного потенціалу поставила нову державу в складну дипломатичну ситуацію, оскільки питання контролю

над ядерною зброєю опинилося в центрі уваги провідних держав і міжнародних організацій. Як зазначав перший Президент Казахстану Н.Назарбаєв, після розпаду СРСР країна «успадкувала четвертий за величиною ядерний потенціал у світі» [29].

За цих умов відмова від ядерної зброї та отримання міжнародних гарантій безпеки вимагали активної дипломатичної взаємодії з різними центрами сили — насамперед Росією, США, Китаєм та міжнародними інституціями безпеки. Добровільна відмова від ядерної зброї та приєднання до ДНЯЗ у 1994 р. зміцнили міжнародну легітимність країни й заклали підґрунтя для подальшого утвердження політики багатовекторності.

Одинадцять. Окреме стратегічне значення для економічних і технологічних зв'язків між Казахстаном і Росією мала космічна інфраструктура, насамперед космодром Байконур. У радянський період він був головним центром космічної програми СРСР, а після розпаду Союзу залишився на території незалежного Казахстану, що створило нову конфігурацію технологічної взаємозалежності між двома державами.

У 1994 р. між Казахстаном і Росією було підписано міждержавну угоду про оренду космодрому Байконур, згідно з якою Росія отримала право використання космодрому та міста Байконур строком на 20 років із можливістю подальшого продовження. Річна орендна плата становила 115 млн дол. США, а управління космічною інфраструктурою фактично здійснювали російські космічні структури [14]. У 2004 р. строк оренди було продовжено до 2050 р., що підтвердило довгостроковий характер технологічної та інфраструктурної взаємозалежності між двома державами [32]. Упродовж 1990-х років більшість запусків російських космічних апаратів здійснювалася саме з Байконуру, що зберігало ключове значення цього космічного комплексу для російської космічної програми після розпаду СРСР.

За цих умов розміщення космодрому на території Казахстану створювало для нової держави специфічну зовнішньополітичну ситуацію. З одного боку, Казахстан був зацікавлений у підтриманні стабільного співробітництва з Росією як основним користувачем космодрому та ключовим партнером у сфері космічних технологій. З іншого — керівництво країни прагнуло розширювати міжнародне технологічне співробітництво та інтегрувати космодром у ширші міжнародні космічні програми.

Зокрема, з Байконуру здійснювалися запуски міжнародних космічних місій, у тому числі пілотованих польотів до Міжнародної космічної станції за участю NASA та Європейського космічного агентства [28]. Таким чином, космічна інфраструктура Байконуру стала одним із факторів, що стимулювали Казахстан поєднувати співпрацю з Росією з розширенням партнерств із іншими міжнародними акторами, що відповідало логіці формування багатовекторної зовнішньої політики держави.

Дванадцять. Після розпаду СРСР на території Казахстану залишилися значні обсяги конвенційного озброєння, успадкованого від радянських військових структур. Республіка отримала великі запаси техніки, яка не

була інтегрована до структури новостворених Збройних сил і підлягала подальшому скороченню. Водночас чисельність національної армії в середині 1990-х рр. становила лише близько 80–90 тис. військовослужбовців, що створювало суттєвий дисбаланс між масштабами наявного важкого озброєння та можливостями його утримання й ефективного використання [22].

Складність формування національної армії визначалася не лише матеріально-технічними диспропорціями, а й серйозними проблемами кадрового забезпечення новостворених Збройних сил. Найбільш показовою була ситуація в Казахстані, де на момент здобуття незалежності дислокувалося близько 200 тис. військовослужбовців колишньої Радянської армії. Проте внаслідок масового відтоку кадрів у 1992–1995 рр. скорочення офіцерського корпусу набуло критичного масштабу — до 89% від штатної чисельності [21, р.595-596], що фактично позбавило країну достатньої кількості підготовлених військових спеціалістів і суттєво ускладнило процес формування національної армії.

Поєднання надлишку важкого озброєння з обмеженими кадровими та інституційними ресурсами створювало для нової держави складну проблему управління військовою спадщиною СРСР. За цих умов скорочення надлишкового озброєння та адаптація військової інфраструктури до потреб національної оборони набули важливого значення для зовнішньополітичної та безпекової стратегії Казахстану. Це вимагало активної взаємодії з міжнародними партнерами та участі в механізмах контролю над озброєннями, що поступово сприяло формуванню прагматичної дипломатичної лінії, орієнтованої на підтримання збалансованих відносин із різними центрами сили.

У ширшому пострадянському контексті формування національних збройних сил відбувалося на основі лише частини військового потенціалу колишньої Радянської армії. У випадку Казахстану армія створювалася насамперед на базі тих радянських військових з'єднань і частин, що дислокувалися на території республіки. За даними міжнародних військових довідників початку 1990-х рр., країна успадкувала значний обсяг конвенційного озброєння, зокрема понад 2000 танків, близько 2000 бойових броньованих машин, більш як 1000 артилерійських систем і кількості літаків тактичної авіації [22].

Подальша трансформація цього військового потенціалу мала виразно асиметричний характер. Паралельно зі створенням національної армії Казахстан скорочував значну частину важкого озброєння, тоді як основні резерви конвенційних озброєнь колишньої Радянської армії концентрувалися на території Російської Федерації, яка зберегла ключові бази зберігання техніки та ремонтну інфраструктуру. Унаслідок цього республіка опинилася в умовах структурної військово-технічної асиметрії, що обмежувала можливості самостійного утримання й модернізації значної частини озброєнь.

Одним із інструментів врегулювання цієї ситуації стали міжнародні зобов'язання Казахстану, пов'язані з Договором про звичайні збройні

сили в Європі (ДЗЗСЄ, 1990). Документ встановлював кількісні обмеження на основні категорії важкого озброєння — танки, бойові броньовані машини, артилерійські системи, бойову авіацію та ударні вертольоти. У процесі виконання цих зобов'язань, а також у межах домовленостей щодо розподілу військового майна колишнього СРСР, відбувалося поступове виведення з території Казахстану частини військових з'єднань, надлишкового озброєння та елементів військової інфраструктури, які не відповідали новій моделі національної оборони [34].

За таких обставин військово-стратегічна спадщина СРСР і міжнародні обмеження у сфері озброєнь стимулювали прагнення держави вибудувати збалансовані відносини з різними міжнародними партнерами, що стало структурним фактором формування багатовекторної зовнішньої політики Казахстану.

Узагальнення наведених чинників дає змогу представити їх у вигляді концептуальної моделі, яка відображає основні структурні передумови формування багатовекторної зовнішньої політики Казахстану.

Концептуальна модель чинників формування багатовекторної зовнішньої політики Казахстану

Група чинників	Основний зміст	Конкретні прояви
Геополітичні	Географічне положення Казахстану в центрі Євразії та його сусідство з великими державами формували потребу балансування між різними центрами сили	Розташування між Росією та Китаєм; довгий сухопутний кордон із Росією (понад 7500 км); нестабільність у державах ЦА; стратегічне значення Каспійського регіону
Геоелекономічні	Значний ресурсний потенціал та інтегрованість у радянську економічну систему зумовлювали інтерес зовнішніх акторів і необхідність диверсифікації економічних зв'язків	Великі запаси нафти, газу та урану; участь міжнародних енергетичних компаній у розробці родовищ; залежність експорту енергоресурсів від російської трубопроводної системи; транзитні маршрути нафти і газу
Інституційно-історичні	Інституційна спадковість радянської системи управління, науки та освіти формувала структурні зв'язки Казахстану з російським простором	Інтегрованість економіки у господарську систему СРСР; розвиток освіти і науки в межах радянської моделі; діяльність Академії наук Казахської РСР; формування політичної еліти з партійно-державної номенклатури
Соціально-демографічні	Етнічна структура населення та значна частка російськомовного населення створювали додаткові внутрішньополітичні та безпекові фактори	Значна частка росіян у населенні на початку 1990-х років; концентрація російськомовного населення у північних регіонах; потенційні етнополітичні ризики

Безпекові та військово-стратегічні	Військова та ядерна спадщина СРСР, а також обмежені можливості нової держави у сфері оборони стимулювали прагнення до міжнародного балансування	Ядерний арсенал і Семипалатинський полігон; добровільна відмова від ядерної зброї; спадщина радянської військової інфраструктури; дисбаланс між масштабами озброєнь і ресурсами національної армії
Технологічно-інфраструктурні	Спільні стратегічні об'єкти та інфраструктура формували взаємозалежність із Росією та водночас відкривали можливості міжнародного співробітництва	Космодром Байконур; оренда космодрому Росією; участь у міжнародних космічних програмах

Як видно з таблиці, багатовекторна зовнішня політика Казахстану сформувалася під впливом комплексу взаємопов'язаних геополітичних, економічних, інституційних і безпекових чинників, що зумовили необхідність зовнішньополітичного балансування між різними центрами сили міжнародної системи.

Отже, наведені геополітичні, гео економічні, соціально-демографічні, інституційні та безпекові чинники сформували структурні передумови становлення багатовекторної зовнішньої політики Казахстану. Поєднання цих факторів зумовило необхідність проведення гнучкої зовнішньополітичної стратегії, спрямованої на балансування між різними центрами сили міжнародної системи та забезпечення стабільного розвитку держави в умовах складної регіональної й глобальної геополітичної конфігурації.

У концептуальному вимірі важливим способом розв'язання цих завдань стало формування принципу багатовекторності, проголошеного Н. Назарбаєвим як одного з основних орієнтирів зовнішньої політики держави. Під час виступу на 47-й сесії Генеральної Асамблеї ООН у 1992 р., де були представлені пропозиції щодо створення нової архітектури безпеки в Азії, Президент Республіки Казахстан визначив цей підхід як політику підтримання стабільних і передбачуваних відносин з усіма державами [10]. У межах цієї концепції підкреслювалося, що Казахстан не має територіальних претензій до інших країн і дотримується принципу мирного врегулювання міжнародних суперечностей.

Уже в перші роки незалежності ця модель стала основою зовнішньополітичного курсу держави та розглядалася керівництвом Казахстану як інструмент розвитку багатосторонньої співпраці з різними центрами сили міжнародної системи. У подальших офіційних виступах Н. Назарбаєв деталізував структуру зовнішньополітичних пріоритетів Казахстану, окресливши кілька ключових напрямів: союзницьку взаємодію з Росією, співробітництво і добросусідство з Китаєм, стратегічне партнерство зі Сполученими Штатами, інтеграцію з державами ЦА та розвиток взаємовигідних відносин з ЄС і країнами Азії [9].

Цей підхід став важливим принципом зовнішньополітичної діяльності всіх п'яти пострадянських держав ЦА, хоча конкретні механізми його

реалізації відрізнялися. На початковому етапі незалежності така стратегія використовувалася передусім для пошуку зовнішніх ресурсів, необхідних для стабілізації національних економік і підтримки внутрішньополітичної стабільності. Згодом вона перетворилася також на інструмент зміцнення позицій правлячих еліт та розширення їхніх можливостей маневру між різними центрами сили міжнародної системи.

Таким чином, досвід становлення та еволюції багатовекторної зовнішньої політики Казахстану дозволяє розглядати її не лише як специфічну модель зовнішньополітичної поведінки однієї держави, а як ширший приклад адаптації середніх держав до складної конфігурації міжнародної системи. Узагальнення цього досвіду дає підстави для формулювання певних практичних висновків, які можуть бути корисними і для інших держав, зокрема України.

Аналіз структурних чинників формування багатовекторної зовнішньої політики Республіки Казахстан дозволяє сформулювати низку практичних висновків, які можуть бути корисними для України в умовах трансформації сучасної системи міжнародних відносин. Досвід Казахстану свідчить, що зовнішньополітична стратегія середніх держав значною мірою визначається комплексом геополітичних, економічних, демографічних і безпекових чинників, які формують рамки зовнішньополітичного маневру держави. Подібні підходи до формування зовнішньополітичної стратегії спостерігалися і в українській дипломатичній практиці періоду становлення незалежної держави.

Основи такої політики були закладені у документі Верховної Ради України «Основні напрями зовнішньої політики України» (1993), у якому наголошувалося, що «Україна здійснює відкриту зовнішню політику і прагне до співробітництва з усіма зацікавленими партнерами, уникаючи залежності від окремих держав чи груп держав» [11]. Ця позиція відображала прагнення української держави забезпечити максимальну зовнішньополітичну маневреність і диверсифікувати міжнародні зв'язки в умовах трансформації постбіполярної міжнародної системи.

У подальшому зазначений підхід отримав практичну реалізацію у зовнішній політиці України періоду президентства Л. Кучми, коли сформувалася модель багатовекторної дипломатії, спрямованої на підтримання збалансованих відносин із різними центрами сили міжнародної системи. Показовим у цьому контексті є Послання Президента України до Верховної Ради «Україна: поступ у XXI століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000–2004 рр.» (2000), у якому зазначалося, що Україна уклала Угоду про партнерство і співробітництво з Європейським Союзом, Договір про дружбу, співробітництво і партнерство з Російською Федерацією, а також Хартію про особливе партнерство з НАТО [6]. Така дипломатична практика свідчила про прагнення держави розвивати співпрацю з різними міжнародними акторами та уникати односторонньої зовнішньополітичної залежності.

Отже, зовнішня політика України у 1990-х — на початку 2000-х років характеризувалася прагненням до диверсифікації міжнародних парт-

нерств і балансування між різними геополітичними центрами сили. Вона відповідала логіці адаптації середньої держави до складної конфігурації постбіполярної міжнародної системи. Однак на початку 2000-х років міжнародне та регіональне безпекове середовище на пострадянському просторі зазнало суттєвих змін.

Консолідація влади В. Путіна в РФ та посилення геополітичної конкуренції між Росією і Заходом значно обмежили можливості для традиційної політики балансування. У результаті простір для реалізації багатовекторної стратегії поступово скоротився, що сприяло переорієнтації зовнішньополітичних пріоритетів України. На відміну від України, Республіка Казахстан у цей період продовжувала послідовно реалізовувати модель багатовекторної зовнішньої політики, підтримуючи партнерські відносини одночасно з Росією, Китаєм, США та ЄС.

Водночас в Україні після політичних змін 2004 року та приходу до влади президента В. Ющенка зовнішньополітичний курс дедалі більше орієнтувався на європейську та євроатлантичну інтеграцію. Це передбачало посилення співпраці з ЄС і НАТО та поступове формування більш чіткої західної орієнтації зовнішньої політики держави.

Новий вимір аналізу багатовекторної дипломатії держав пострадянського простору сформувався після 2022 року. Повномасштабна війна Росії проти України спричинила суттєві зміни у геополітичній конфігурації Євразії та посилила процеси переорієнтації зовнішньої політики держав ЦА. У цих умовах Казахстан продовжує використовувати принцип багатовекторності як інструмент адаптації до нових міжнародних реалій, підтримуючи співпрацю з Росією, розвиваючи економічну та політичну взаємодію з Китаєм, а також поглиблюючи партнерство з ЄС і США.

Подібна стратегія відповідає логіці поведінки середніх держав у міжнародній системі, яка в теорії міжнародних відносин пояснюється через концепції балансування, хеджування та «м'якого балансування». У сучасних умовах ця модель дедалі частіше розглядається дослідниками як форма стратегічної адаптації держав до багатополлярної міжнародної системи, що формується. Зокрема, у межах теорії регіональних комплексів безпеки Б. Бузана і О. Вевера наголошується, що держави, розташовані у стратегічно важливих регіонах, змушені формувати гнучкі зовнішньополітичні стратегії для балансування між інтересами великих держав і збереження власної політичної автономії.

У цьому контексті досвід Казахстану є показовим і для України, яка перебуває у складному геополітичному середовищі перетину інтересів різних центрів сили. Для української зовнішньої політики це означає необхідність поєднання стратегічної орієнтації на європейську та євроатлантичну інтеграцію із розвитком ширших економічних і дипломатичних зв'язків з іншими регіонами Євразії, зокрема з державами ЦА.

Узагальнення казахстанського досвіду дозволяє сформулювати концептуальну модель зовнішньополітичної адаптації середніх держав у сучасній міжнародній системі. Її основу становить поєднання трьох взаємопов'язаних елементів: дипломатичного балансування між основними

центрами сили, економічної диверсифікації зовнішніх зв'язків і зміцнення національного безпекового потенціалу. Саме така комбінація інструментів забезпечує стратегічну автономію держави в умовах геополітичної конкуренції.

У цьому контексті Україна може відігравати роль транзитної держави та геоекономічного мосту між Європою і країнами ЦА, сприяючи розвитку транспортно-логістичних коридорів, енергетичних маршрутів і торговельно-економічних зв'язків між цими регіонами. Водночас самоізоляція України або її розгляд виключно як форпосту на східному фланзі Європи можуть суттєво обмежити реалізацію такого потенціалу, звужуючи перспективи розвитку ширших економічних і транспортно-комунікаційних зв'язків із державами ЦА.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітична доповідь НІСД. Позиція Казахстану щодо повномасштабної воєнної агресії Росії проти України / Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2022. 18 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-04/kazakhstan_150422.pdf (дата звернення: 09.01.2026).
2. Бевзюк Є., Котляр О. Пошук регіональної безпекової парадигми як відображення проблем колективної безпеки у пострадянському просторі: на прикладі ОДКБ. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2023. Вип. 32. С. 81–105. URL: https://jnas.nbuv.gov.ua/j-pdf/Mzu_2023_32_6.pdf (дата звернення: 19.01.2026).
3. Голянич Б. Співробітництво Китаю з країнами Центральної Азії: сьогодення та перспективи // *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. 2023. Вип. 13. С. 11–23. DOI: <https://doi.org/10.31861/mediaforum.2023.13.11-23>. (дата звернення: 08.01.2026).
4. Грицик Л. Зовнішня політика Республіки Казахстан: цивілізаційний контекст. *Засади зовнішньої політики пострадянських країн: цивілізаційні, геополітичні та соціально-економічні аспекти*: збірник наукових праць / за заг. ред. А. Бульвінського. Київ: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2021. С. 34–55. URL: <https://ivinas.gov.ua/images/zasady-polityky-2021.pdf> (дата звернення: 12.01.2026).
5. Ковальчук М. Проблеми та перспективи українсько-казахстанських відносин. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2015. URL: <https://naub.oa.edu.ua/problemy-ta-perspektyvy-ukrayinsko-k> (дата звернення: 18.01.2026).
6. Кучма Л. Україна: поступ у ХХІ століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000–2004 рр. : Послання Президента України до Верховної Ради України від 23 лютого 2000 р. № 276а/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276a/2000> (дата звернення: 18.01.2026).
7. Микитчук Н.М. Країни Центральної Азії: участь у міжнародних організаціях та регіональних інтеграційних процесах. *Міжнародні історико-політичні дослідження*. 2022. № 12. С. 103–156. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/bitstreams/1c157864-a0f2-4dff-9504-896ea7aa90ce/download> (дата звернення: 22.01.2026).

8. Микитчук Н.О. Міжнародне співробітництво країн Центральної Азії з державами Близького Сходу. *Міжнародні історико-політичні дослідження*. 2020. № 12. С. 135–145. URL: <https://mhpi.chnu.edu.ua/mhpi/article/download/272/266> (дата звернення: 09.02.2026).
9. Назарбаев Н. Послание Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева народу Казахстана. 1 марта 2006 г. «Стратегия вхождения Казахстана в число 50-ти наиболее конкурентоспособных стран мира». URL: <http://www.akorda.kz> (дата звернення: 02.02.2026).
10. Назарбаев Н. Эпицентр мира. Астана: Елорда, 2001. URL: https://www.inform.kz/ru/kniga-nursultana-nazarbaeva-epicentr-mira_a2927752 (дата звернення: 01.02.2026).
11. Основні напрями зовнішньої політики України : Постанова Верховної Ради України від 2 липня 1993 р. № 3360-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12> (дата звернення: 01.02.2026).
12. Токар П. Україна і Казахстан у контексті світових інтеграційних процесів. *Геополітика України: історія і сучасність*. 2019. № 1 (22). С. 103–127. URL: [https://geopolitics-of-ukraine.uzhnu.edu.ua/article/view/2078-1431.2019.1\(22\).103-127](https://geopolitics-of-ukraine.uzhnu.edu.ua/article/view/2078-1431.2019.1(22).103-127) (дата звернення: 11.01.2026).
13. Трушай А. Особливості зовнішньої політики Республіки Казахстан. *Ukrainian Journal of Foreign Affairs*. 2020. № 1. С. 44–45. URL: <https://uaforeignaffairs.com/uk/journal-article/154> (дата звернення: 18.02.2026).
14. Agreement between the Republic of Kazakhstan and the Russian Federation on the basic principles and conditions of use of the Baikonur Cosmodrome, 28 March 1994. URL: <https://csps.aerospace.org/sites/default/files/2021-08/Tech%20Safeguards%20Agreement%20-%20Kazakhstan%20Feb94.pdf> (дата звернення: 10.02.2026).
15. Caspian Pipeline Consortium. Pipeline System. 2026. URL: <https://www.cpc.ru/en/about/Pages/default.aspx> (дата звернення: 09.03.2026).
16. Communist Party of Kazakhstan. *e-History.kz. Electronic Journal of Kazakhstan History*. 2026. URL: <https://e-history.kz/en/calendar/show/27412> (дата звернення: 10.02.2026).
17. Energy Charter Secretariat. *In-Depth Energy Efficiency Policy Review: Kazakhstan*. Brussels, 2013. 143 p. URL: https://www.energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/ICMS/ICMS-Kazakhstan_2013_en.pdf (дата звернення: 15.02.2026).
18. History of Karaganda Metallurgical Plant. URL: https://kaz.rusmet.ru/history_eng.php (дата звернення: 19.01.2026).
19. International Crisis Group. *Tajikistan: An Uncertain Peace*. — Brussels, 2001. URL: <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/central-asia/tajikistan/tajikistan-uncertain-peace> (дата звернення: 21.01.2026).
20. Islamov B. A. Foreign Economic Relations of Central Asian Independent States: Implications for North-East Asia. *Acta Slavica Iaponica*. Sapporo: Center for Slavic Research, Hokkaido University. P. 143–162. URL: <https://tohoku.repo.nii.ac.jp/record/51038/files/KJ00004380410.pdf> (дата звернення: 21.01.2026).
21. Karassayev G., Yensenov K., Kaliyeva M., Aminov T., Zhumagulov B. From the history of the defense policy of the Republic of Kazakhstan (1991–1997). 2025. P. 595–600. — URL: https://www.researchgate.net/publication/380220343_From_the_history_of_the_defense_policy_of_Kazakhstan_Republic_1991-1997 (дата звернення: 18.02.2026).

22. Kazakhstan — Army Equipment. *GlobalSecurity.org*. 2016. URL: <https://www.globalsecurity.org/military/world/centralasia/kazak-ground-equipment.htm> (дата звернення: 18.02.2026).
23. Kazakhstan Nuclear Disarmament. *Nuclear Threat Initiative*. URL: <https://www.nti.org/analysis/articles/kazakhstan-nuclear-disarmament/> (дата звернення: 15.01.2026).
24. Khazanov A. M. Ethnic Groups in Kazakhstan. *Minorities and Ethnic Issues in Kazakhstan. Facts and Details*. URL: https://factsanddetails.com/central-asia/Kazakhstan/sub-8_4b/entry-4642.html (дата звернення: 11.01.2026).
25. Кояма К. *Oil/Gas Development in Russia, Kazakhstan and Azerbaijan and the Impacts on the International Market*. Tokyo: Institute of Energy Economics, Japan, 2003. 22 p. URL: <https://eneken.ieej.or.jp/data/en/data/pdf/207.pdf> (дата звернення: 12.01.2026).
26. Makhmetzhanova R. Post-war education in the Kazakh SSR. *e-History.kz. Electronic Journal of Kazakhstan History*. 2026. URL: <https://e-history.kz/en/news/show/7121> (дата звернення: 15.01.2026).
27. Мунбайева А., Погосян В. Kazakhstani School Education Development from the 1930s: History and Current Trends. *International Journal of Science and Education*. 2014. P. 73–144. URL: https://ijse.padovauniversitypress.it/system/files/papers/2014_2_7_0.pdf (дата звернення: 23.01.2026).
28. NASA. Soyuz rocket launches to the International Space Station from the Baikonur Cosmodrome in Kazakhstan. URL: <https://www.nasa.gov/news-release/nasa-sets-coverage-for-crew-launch-to-join-station-expedition/> (дата звернення: 21.01.2026).
29. Nazarbayev N. Remarks by President Nursultan Nazarbayev at the International Conference «From a Nuclear Test Ban to a Nuclear Weapon-Free World», 29 August 2012. — URL: https://www.akorda.kz/en/speeches/internal_political_affairs/in_speeches_and_addresses/remarks-by-president-nursultan-nazarbayev-at-the-international-conference-titled-from-a-nuclear-test-ban-to-a-nuclear-weapon-free-world (дата звернення: 16.02.2026).
30. Nuclear Testing: An Example to Follow. *Geneva Centre for Security Policy*. URL: <https://www.gcsp.ch/news/nuclear-testing-example-follow> (дата звернення: 16.02.2026).
31. Oskolkov P. Sociopolitical Dynamics of the Russians in Kazakhstan: Political Participation and Potential Risks. *PSCRP-BESA Reports*. 2023. 22 November. URL: <https://besacenter.org/sociopolitical-dynamics-of-the-russians-in-kazakhstan/> (дата звернення: 02.02.2026).
32. Russia and Kazakhstan extend Baikonur cosmodrome lease to 2050. *SpaceDaily*. — 2004. 9 January. URL: <https://www.spacedaily.com/2004/040109151358.forhgci8.html> (дата звернення: 14.02.2026).
33. Temirtau. *Encyclopaedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/place/Temirtau> (дата звернення: 13.02.2026).
34. Treaty on Conventional Armed Forces in Europe (CFE), 1990. *Organization for Security and Co-operation in Europe*. URL: <https://www.osce.org/library/14087> (дата звернення: 01.02.2026).
35. U.S. Energy Information Administration (EIA). Caspian Sea Region — Energy Analysis. URL: https://www.eia.gov/international/content/analysis/regions_of_interest/caspian_sea/ (дата звернення: 29.01.2026).
36. U.S. Energy Information Administration (EIA). Caspian Sea Region: Oil and Natural Gas Resources. Washington, DC: EIA. URL: https://www.eia.gov/international/analysis/regions-of-interest/Caspian_Sea (дата звернення: 17.01.2026).

37. U.S. Energy Information Administration (EIA). Kazakhstan — Country Analysis Brief. URL: <https://www.eia.gov/international/analysis/country/KAZ> (дата звернення: 18.01.2026).
38. World Nuclear Association. Uranium and Nuclear Power in Kazakhstan. 2026. URL: <https://world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-g-n/kazakhstan> (дата звернення: 23.01.2026).

REFERENCES

1. Analytical report NISS. Pozytsiia Kazakhstanu shchodo povnomasshtabnoi voiennoi ahresii Rosii proty Ukrainy [Kazakhstan's position on Russia's full-scale military aggression against Ukraine]. National Institute for Strategic Studies. Kyiv, 2022. 18 p. Retrieved from https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-04/kazakhstan_150422.pdf (accessed 09.01.2026) [in Ukrainian].
2. Bevziuk Ye., Kotliar O. Poshuk rehionalnoi bezpekovoï paradyhmy yak vidobrazhen- nia problem kolektyvnoi bezpeky u postradianskomu prostori: na prykladi ODKB [Search for a regional security paradigm as a reflection of collective security problems in the post-Soviet space: the case of the CSTO]. *Mizhnarodni zviiazky Ukrainy: naukovi poshuky i znakhidky*. 2023. Issue 32. P. 81–105. Retrieved from https://jnas.nbu.gov.ua/j-pdf/Mzu_2023_32_6.pdf (accessed 19.01.2026) [in Ukrainian].
3. Holianych B. Spivrobotnytstvo Kytaiu z krainamy Tsentralnoi Azii: sohodennia ta perspektyvy [China's cooperation with Central Asian countries: present and prospects]. *Mediaforum: Analytics, Forecasts, Information Management*. 2023. Issue 13. P. 11–23. DOI: <https://doi.org/10.31861/mediaforum.2023.13.11-23> (accessed 08.01.2026) [in Ukrainian].
4. Hrytsyk L. Zovnishnia polityka Respubliky Kazakhstan: tsyvilizatsiinyi kontekst [Foreign policy of the Republic of Kazakhstan: civilizational context]. In: *Principles of Foreign Policy of Post-Soviet Countries: Civilizational, Geopolitical and Socio-Economic Aspects*. Kyiv: Institute of World History NAS of Ukraine, 2021. P. 34–55. Retrieved from <https://ivinas.gov.ua/images/zasady-polityky-2021.pdf> (accessed 12.01.2026) [in Ukrainian].
5. Kovalchuk M. Problemy ta perspektyvy ukrainsko-kazakhstanskykh vidnosyn [Problems and prospects of Ukrainian-Kazakh relations]. *Scientific Notes of Ostroh Academy National University*. 2015. Retrieved from <https://naub.oa.edu.ua/problems-ta-perspektyvy-ukrayinsko-k> (accessed 18.01.2026) [in Ukrainian].
6. Kuchma L. Ukraina: postup u XXI stolittia. Stratehiia ekonomichnoi ta sotsialnoi polityky na 2000-2004 rr.: Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 23 liutoho 2000 r. № 276a/2000 [Ukraine: progress in the XXI century. Strategy of economic and social policy for 2000-2004: Message of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine dated February 23, 2000 No. 276a/2000]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276a/2000> (accessed 18.01.2026) [in Ukrainian].
7. Mykytchuk N. Krainy Tsentralnoi Azii: uchast u mizhnarodnykh orhanizatsiiah ta rehionalnykh intehratsiinykh protsesakh [Central Asian countries in international organizations and regional integration processes]. *International Historical and Political Studies*. 2022. No. 12. P. 103–156. Retrieved from <https://dspace.uzhnu.edu.ua/bitstreams/1c157864-a0f2-4dff-9504-896ea7aa90ce/download> (accessed 22.01.2026) [in Ukrainian].

8. Mykytchuk N. Mizhnarodne spivrobitnytstvo krain Tsentralnoi Azii z derzhavamy Blyzkooho Skhodu [International cooperation between Central Asian states and the Middle East]. *International Historical and Political Studies*. 2020. No. 12. P. 135–145. Retrieved from <https://mhpi.chnu.edu.ua/mhpi/article/download/272/266> (accessed 09.02.2026) [in Ukrainian].
9. Nazarbayev N. Poslanie Prezidenta Respubliki Kazakhstan N. A. Nazarbayeva narodu Kazakhstanu. 1 marta 2006 g. «Strategiya vkhozhdeniya Kazakhstanu v chislo 50-ti naibolee konkurentosposobnykh stran mira» [Message of the President of the Republic of Kazakhstan to the People of Kazakhstan. Strategy for Kazakhstan's Entry into the Top 50 Most Competitive Countries in the World]. Retrieved from <http://www.akorda.kz> (accessed 02.02.2026) [in Russian].
10. Nazarbayev N. Epicentr mira [Epicenter of the World]. Astana: Elorda, 2001. Retrieved from https://www.inform.kz/ru/kniga-nursultana-nazarbaeva-epicentr-mira_a2927752 (accessed 01.02.2026) [in Russian].
11. Osnovni napriamy zovnishnoi polityky Ukrainy: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 2 lypnia 1993 r. № 3360-XII [Main directions of Ukraine's foreign policy: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine dated July 2, 1993 No. 3360-XII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12> (accessed 01.02.2026) [in Ukrainian].
12. Tokar P. Ukraina i Kazakhstan u konteksti svitovykh intehratsiinykh protsesiv [Ukraine and Kazakhstan in the context of global integration processes]. *Heopolityka Ukrainy: istoriia i suchasnist*. 2019. No. 1(22). P. 103–127. Retrieved from [https://geopolitics-of-ukraine.uzhnu.edu.ua/article/view/2078-1431.2019.1\(22\).103-127](https://geopolitics-of-ukraine.uzhnu.edu.ua/article/view/2078-1431.2019.1(22).103-127) (accessed 11.01.2026) [in Ukrainian].
13. Trushai A. Osoblyvosti zovnishnoi polityky Respubliki Kazakhstan [Features of Kazakhstan's foreign policy]. *Ukrainian Journal of Foreign Affairs*. 2020. No. 1. P. 44–45. Retrieved from <https://uaforeignaffairs.com/uk/journal-article/154> (accessed 18.02.2026) [in Ukrainian].
14. Agreement between the Republic of Kazakhstan and the Russian Federation on the Basic Principles and Conditions of Use of the Baikonur Cosmodrome. 28 March 1994. Retrieved from <https://csp.aerospace.org/sites/default/files/2021-08/Tech%20Safe-guards%20Agreement%20-%20Kazakhstan%20Feb94.pdf> (accessed 10.02.2026) [in English].
15. Caspian Pipeline Consortium. Pipeline System. 2026. Retrieved from <https://www.cpc.ru/en/about/Pages/default.aspx> (accessed 09.03.2026). [in English].
16. Communist Party of Kazakhstan. *e-History.kz: Electronic Journal of Kazakhstan History*. 2026. Retrieved from <https://e-history.kz/en/calendar/show/27412> (accessed 10.02.2026) [in English].
17. Energy Charter Secretariat. In-Depth Energy Efficiency Policy Review: Kazakhstan. Brussels, 2013. 143 p. Retrieved from https://www.energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/ICMS/ICMS-Kazakhstan_2013_en.pdf (accessed 15.02.2026) [in English].
18. History of Karaganda Metallurgical Plant. Retrieved from https://kaz.rusmet.ru/history_eng.php (accessed 19.01.2026) [in English].
19. International Crisis Group. Tajikistan: An Uncertain Peace. Brussels, 2001. Retrieved from <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/central-asia/tajikistan/tajikistan-uncertain-peace> (accessed 21.01.2026) [in English].

20. Islamov B. A. Foreign Economic Relations of Central Asian Independent States: Implications for North-East Asia. *Acta Slavica Iaponica*. Sapporo: Center for Slavic Research, Hokkaido University. P. 143–162. Retrieved from <https://tohoku.repo.nii.ac.jp/record/51038/files/KJ00004380410.pdf> (accessed 21.01.2026) [in English].
21. Karassayev G., Yensenov K., Kaliyeva M., Aminov T., Zhumagulov B. From the History of the Defense Policy of the Republic of Kazakhstan (1991–1997). 2025. P. 595–600. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/380220343_From_the_history_of_the_defense_policy_of_Kazakhstan_Republic_1991-1997 (accessed 18.02.2026) [in English].
22. Kazakhstan – Army Equipment. *GlobalSecurity.org*. 2016. Retrieved from <https://www.globalsecurity.org/military/world/centralasia/kazak-ground-equipment.htm> (accessed 18.02.2026) [in English].
23. Nuclear Threat Initiative. Kazakhstan Nuclear Disarmament. Retrieved from <https://www.nti.org/analysis/articles/kazakhstan-nuclear-disarmament/> (accessed 15.01.2026) [in English].
24. Khazanov A. M. Ethnic Groups in Kazakhstan. *Facts and Details*. Retrieved from https://factsanddetails.com/central-asia/Kazakhstan/sub8_4b/entry-4642.html (accessed 11.01.2026) [in English].
25. Koyama K. Oil and Gas Development in Russia, Kazakhstan and Azerbaijan and the Impacts on the International Market. Tokyo: Institute of Energy Economics, Japan, 2003. 22 p. Retrieved from <https://enen.iej.or.jp/data/en/data/pdf/207.pdf> (accessed 12.01.2026) [in English].
26. Makhmetzhanova R. Post-War Education in the Kazakh SSR. *e-History.kz*. 2026. Retrieved from <https://e-history.kz/en/news/show/7121> (accessed 15.01.2026) [in English].
27. Mynbayeva A., Pogosian V. Kazakhstani School Education Development from the 1930s: History and Current Trends. *International Journal of Science and Education*. 2014. P. 73–144. Retrieved from https://ijse.padovauniversitypress.it/system/files/papers/2014_2_7_0.pdf (accessed 23.01.2026) [in English].
28. NASA. Soyuz Rocket Launches to the International Space Station from the Baikonur Cosmodrome in Kazakhstan. Retrieved from <https://www.nasa.gov/news-release/nasa-sets-coverage-for-crew-launch-to-join-station-expedition/> (accessed 21.01.2026) [in English].
29. Nazarbayev N. Remarks by President Nursultan Nazarbayev at the International Conference “From a Nuclear Test Ban to a Nuclear Weapon-Free World”. 29 August 2012. Retrieved from https://www.akorda.kz/en/speeches/internal_political_affairs/in_speeches_and_addresses/remarks-by-president-nursultan-nazarbayev-at-the-international-conference-titled-from-a-nuclear-test-ban-to-a-nuclear-weapon-free-world (accessed 16.02.2026) [in English].
30. Nuclear Testing: An Example to Follow. *Geneva Centre for Security Policy*. Retrieved from <https://www.gcsp.ch/news/nuclear-testing-example-follow> (accessed 16.02.2026) [in English].
31. Oskolkov P. Sociopolitical Dynamics of the Russians in Kazakhstan: Political Participation and Potential Risks. *PSCRP-BESA Reports*. 22 November 2023. Retrieved from <https://besacenter.org/sociopolitical-dynamics-of-the-russians-in-kazakhstan/> (accessed 02.02.2026) [in English].

32. Russia and Kazakhstan Extend Baikonur Cosmodrome Lease to 2050. *SpaceDaily*. 9 January 2004. Retrieved from <https://www.spacedaily.com/2004/040109151358.forhg-ci8.html> (accessed 14.02.2026) [in English].
33. Temirtau. *Encyclopaedia Britannica*. Retrieved from <https://www.britannica.com/place/Temirtau> (accessed 13.02.2026) [in English].
34. Treaty on Conventional Armed Forces in Europe (CFE). 1990. Organization for Security and Co-operation in Europe. Retrieved from <https://www.osce.org/library/14087> (accessed 01.02.2026) [in English].
35. U.S. Energy Information Administration. Caspian Sea Region – Energy Analysis. Retrieved from https://www.eia.gov/international/content/analysis/regions_of_interest/caspian_sea/ (accessed 29.01.2026) [in English].
36. U.S. Energy Information Administration. Caspian Sea Region: Oil and Natural Gas Resources. Washington, DC. Retrieved from https://www.eia.gov/international/analysis/regions-of-interest/Caspian_Sea (accessed 17.01.2026) [in English].
37. U.S. Energy Information Administration. Kazakhstan – Country Analysis Brief. Retrieved from <https://www.eia.gov/international/analysis/country/KAZ> (accessed 18.01.2026) [in English].
38. World Nuclear Association. Uranium and Nuclear Power in Kazakhstan. 2026. Retrieved from <https://world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-g-n/kazakhstan> (accessed 23.01.2026) [in English].